

## اخلاق در علم از دیدگاه شیخ بهایی

### علم ذمراتب

در منظر جناب شیخ بهایی علم دارای دو مرتبه است که با یکدیگر رابطه طولی دارند : علم مجازی و علم حقیقی  
میتوان گفت تمام آنچه جناب شیخ در باب علم بیان فرموده اند با توجه به این تقسیم قابل فهم است. (کلیات ص ۲۹-

۳۳

ص ۴۴

### علم مجازی

مرتبه نازله علم است که با مرتبه نازله عقل آدمی کسب می شود. هر کس که حایز این توانایی عقلی باشد و همتی  
بکار بندد بدان دست میازد و در ردیف علما جای میگیرد. علم مجازی یا رسمی در ظواهر اشیاء متوقف می شود و  
و از ژرفای حقیقت بی بهره است اگرچه ممکن است در جای خود بسیار وسیع و گسترده باشد.

این علم ابزار کارامدی در زندگی ظاهری بشر است اما هیچ تاثیری بر جان و روان عالم بجای نمی گذارد. مدارج  
ظاهری برای او به ارمغان می آورد اما کمال و رشد درونی هرگز. وی از علم خویش لذت نمی برد. احساس رضایت و  
سعادت نمی کند و به آرامش، اطمینان و عشق دست نمی یابد.

(رک: کلیات اشعار صص ۵، ۱۷، ۱۶، ۶، ۲۹-۳۳، ۳۸-۴۰، ۴۴، ۶۵)

### رابطه اخلاق با علم مجازی

بین اخلاق و علم مجازی هیچ رابطه واقعی بر قرار نیست. توصیه های اخلاقی برای چنین عالمی مانند توصیه به سایر  
انسانهاست. علم نه تنها ضمانتی برای رعایت اخلاق نیست بلکه خطر سوء استفاده از علم برای مقاصد ضد اخلاقی و  
سقوط به مراحل پست تر از عوام مردم عالم را تهدید می کند (کشکول ص ۱۶۳). ماهیت این علم به گونه ایست که  
هم با فضایل و هم با رذایل قابل جمع است. تعبیری مثل عالم بی عمل (المخله ص ۱۹ و ۲۵، کشکول ص ۱۹۸  
کلیات اشعار ص ۱۲۰) یا بد عمل (کشکول ص ۱۶۷) عالم دنیا طلب (کلیات ص ۱۹۲-۱۸۹، و ص ۱۲۱ و... مربوط به

این مرحله است. به هر حال صاحب علم مجازی یا با رعایت اخلاق آماده نیل به علم حقیقی می شود و یا ردایل او را به قهقرا می کشانند که برای آدمی نه سکون میسر است و نه حرکت بدون جهت .

### علم حقیقی

علم به حقیقت اشیاء و راهیابی به لایه های باطنی و عمیق جهان است . جان و روان عالم را کمال میبخشد و مس علم مجازی او را به زر ناب مبدل می کند . روابط او را با عالم و آدم شکوفا میکند . در او شورعشق می آفریند ( کلیات ص ۵ و ۳۲). راه حق را بدو می نمایاند ( کلیات ص ۷ و ۴۷) و نجات و وارستگی را برایش به ارمغان می آورد .

(رک: کلیات اشعار صص ۵، ۱۷، ۱۶، ۶، ۲۹-۳۳، ۳۸-۴۰، ۴۴، ۶۵، حدیث اول کتاب اربعین ، المخلاه ص ۱۸-۱۷، کشکول ص ۵۱۰-۵۰۷ )

### رابطه اخلاق با علم حقیقی

عالیترین مدارج اخلاق مقدمه ضروری و اجتناب ناپذیر این مرتبه از علم است . ارتباط وثیق این دو به گونه ای است که اخلاق چونان علت معده جان عالم را برای دریافت علم حقیقی آماده میکند . پایبندی به اخلاق شرط ورود به این عرصه است. ردایلی چون جاه طلبی و ظلم و غرور و...عالم را در محدوده علم مجازی وانهاده مانع درک علم حقیقی میشود . توصیه های اخلاقی برای واصلان این عرصه تنها جنبه یاد اوری دارد .

بدیهی است هرچه عالم مدارج بالاتری از اخلاق را طی کند به مراحل عالی تری از علم حقیقی دست می یابد .

(رک: حریت ۳۶ کتاب اربعین ، کشکول ص ۵۱۰-۵۰۷ ، کلیات ص ۱۲۷ و ۱۵۱)

### رابطه علم حقیقی با دین

از منظر شیخ بهایی مراتب عالی علم حقیقی نه در کتاب و دفتر که تنها از طریق ارتباط با مبدء هستی و افاضه مستقیم او حاصل میشود . انبیاء پیشتازان این وادیند و علما وارثان (کلیات ص ۵۱ کشکول ص ۱۵۲) و امینان ایشان (کشکول ص ۱۶۷) . موضوع این علم حقایق والای عالم یعنی مبدء و معاد و ملکوت انسان و جهان هستند . این علم جاودانه بر خلاف علوم رسمی انسان را در همه عوالم همراهی می کند. (کشکول ص ۵۱۰-۵۰۷) او را در برابر مبدء عالم خاشع می گرداند(کلیات ص:۷) و از کثرات شرک آزاد میکند ( کلیات ص ۳۳ - ۳۲) . و نجاتبخش او در آخرت است .

### اخلاق علمی

پس از تبیین مبانی جناب شیخ در اخلاق علمی ، ردایل و فضایل مورد تاکید ایشان در این عرصه در دسته بندی ذیل قابل بررسی است :

الف- رابطه عالم با خدا

عبودیت و عشق

رعایت همه دستورات اخلاقی اعم از عقلی و شرعی و مراقبه دائم در این خصوص

ب- رابطه عالم با علم

- امانتداری و عدم خیانت در علم (کشکول ص ۱۶۷)

- عمل به علم (کلیات ص ۱۲ و المخلاه ص ۱۹ و ۲۵ و کشکول ص ۱۹۸)

- تحقیق و عدم تقلید (کلیات ص ۱۵۹ و ۱۷۲ و ۲۳۶)

- اعتدال و عدم تعصب کور ( همان )

- اعتراف صریح به آنچه نمیداند ( المخلاه ص ۱۸ )

- عدم انکار آنچه نمی داند ( کشکول ص ۵۱۰ )

- عدم ادعای به گزاف در آنچه نمیداند (کلیات ص ۱۶)

- پرسش از آنچه نمی داند ( المخلاه ص ۱۸ )

ج- رابطه عالم با غیر

۱- با سایر علماء

نقد پذیری (حاشیه بر من لا یحضره الفقیه ص ۳۱۳)

خوب گوش دادن و فهم درست نظر مخالف و موضع گیری منصفانه ( کلیات ص ۲۰۷ )

سعه صدر و تحمل پذیری و بردباری

احترام کامل به معلم خود (المخلاه ص ۲۴)

در برابر کسی که گرفتار نادانی او شده است :

اگر فرودست است اظهار شخصیت نکند

اگر فرا دست است رعایت فضیلت او

اگر هم تراز است بردباری کشکول ص ۳۵۸)

۲- باشاگردان

سخاوت در بذل علم و عدم بخل ( کشکول ص ۱۹۸ و المخلاه ص ۶-۷)

رعایت سطح شاگرد و کتمان مراتب بالاتر ( کشکول ص ۱۵۰)

حفظ علم از نااهل ( المخلاه ص ۲۰ حاشیه بر من لا یحضر ص ۳۱۳ کشکول ص ۱۷۳)

۳- با حکمرانان

دوری گزیدن و عدم اختلاط ( کشکول ص ۱۶۶ - ۱۶۷ و ۳۶ و المخلاه ص ۲۰)

۴- با عوام مردم

پرهیز از عوام فریبی، ریاکاری و نفاق ( کلیات ص ۱۶-۱۷)

عزلت و کناره گیری ( کلیات صص: ۶-۷ و ۱۲۱ کشکول ص ۴۴۶ و ۳۶۵ و حدیث ۱۸ اربعین )

۵- با دنیا

زهد و ساده زیستی و عدم تعلق خاطر به دنیا (کلیات ص ۸ و ۱۲۱ و ۱۹۲-۱۸۹)

پرهیز از مال حرام ( کلیات ص ۸ )

### فهرست منابع

- ۱- بهاءالدین محمد ابن حسین عاملی -الحاشیه علی من لا یحضره الفقیه ،تحقیق و تصحیح فارس  
حسون کریم ، قم ،مؤسسه دار الحدیث ، ۱۴۲۲ ه . ق ، ط اول
- ۲- ----- ، کتاب الاربعین ، تبریز ، مکتبه الصابری ، ۱۳۷۸ ه.ق.
- ۳- ----- ، کشکول ، ترجمه و شذح محمد باقر صاعدی  
خراسانی ، تهران ، کتابخانه اسلامیة
- ۴- ----- ، کلیات اشعار و آثار فارسی ، تصحیح غلامحسین  
جواهری ، انتشارات محمودی ، ۱۳۷۲ ش ، ط سوم
- ۵- ----- ، المخلاه ، نسقه و فهرسه و وضع هوامشه محمد  
خلیل الباشا ، بیروت ، عالم الکتب ، ۱۴۰۵ ه.ق ، ط اول